

Arme și podoabe de epocă târzie La Tène de la Bălănești, Județul Gorj

Daniel Spânu

Cuvinte-cheie: perioada târzie a La Tène-ului, fibula de tip Kostrzewski K, cuțite curbe, lance, grupul Padea – Panagjurski Kolonii

Key words: Late La Tène; Kostrzewski K fibula; curved dagger; lance; Padea-Panagjurski Kolonii group

Synopsis: In the autumn of 2015, in two distinct spots of a forest located between the villages Drăgoeni and Bălănești (Gorj county), several iron weapons and adornments of possible funeral origin have been discovered through unofficial surveys. By their morphology, some of the items are specific to Padea-Panagjurski Kolonii burial inventories. The Kostrzewski K fibula, the tubular bracelet with rod endings and the rectangular buckle have numerous and suggestive analogies outside this cultural group which imply its connection to the wide network of ceremonial exchanges during the Late La Tène period.

În toamna anului 2015, într-o pădure aflată între satele Drăgoeni (localitate componentă a municipiului Târgu Jiu) și Bălănești (com. Bălănești, jud. Gorj), la nord de Drumul Național 67, câțiva căutători de comori au realizat două descoperiri distincte, cu arme și podoabe de epocă La Tène. Primul lot de materiale (*fig. 1-2, Anexa 1*) a fost predat de către Valentin Marian Cîrstea Muzeului Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu” (MJG) din Târgu Jiu în data de 6 octombrie 2015. Al doilea lot de materiale (*fig. 3, Anexa 2*) a fost predat aceleiași instituții de către Sorin Doru Maria în data de 10 octombrie. Cei doi nu sunt localnici, ci împătimiți căutători de comori¹. Cu foarte mare probabilitate, cele două loturi de materiale nu au fost descoperite întâmpător, ci în urma unor investigații efectuate cu detectoarele de metale. În noiembrie 2015, autoritățile gorjene au anchetat locurile de descoperire. Cu acest prilej s-a constatat că cele două loturi de materiale au fost descoperite în două puncte distincte dintr-o pădure aflată pe teritoriul satului Bălănești. Din păcate, localizarea celor două descoperiri (inclusiv prin coordonate GPS) nu a fost precizată cu suficientă acuitate.

În noiembrie 2016 și martie 2017, materiale de la Bălănești au fost curățate și tratate împotriva corodării în Laboratorul de Restaurare Metale al Institutului de Arheologie din București (restaurator Georgiana Mureșan). Pe câteva dintre piese au fost observate resturi de sol care conțineau mici fragmente de oase incinerate, probabil umane. Ipoteza provenienței funerare a materialelor este deci cât se poate de plauzibilă. Se poate pune întrebarea dacă aria din care provin cele două loturi de obiecte a fost folosită ca incintă funerară. Numai cercetări arheologice viitoare de teren vor putea lămurii acest aspect.

Trei dintre piesele de la Bălănești – mai precis cuțitele curbe de tip *sica* – *fig. 1/1-2, 3/1* – au fost deja semnalate în literatura de specialitate², dar condițiile de descoperire, descrierea tehnică și ilustrarea tuturor materialelor din cele două loturi nu au fost realizate până acum. Primul lot de la Bălănești conține două cuțite curbe de tip

¹ Ion 2017

² Sîrbu, Borangic 2016, 33, nota 77 și p. 122, nota 77.

sica, teaca cuțitul mai mic, un vârf de lance, o cataramă rectangulară, o fibulă de tip Kostrzewski K și două piroane, toate de fier, precum și o verigă de bronz (*fig. 1-2, Anexa 1*). Celui de al doilea lot îi aparțin un cuțitul de tip *sica* (lama este îndoită, mânerul rupt lipsește), două verigi, o brățară cu corp tubular și tije terminale, un nit (de la mânerul unui cuțit curb), doi butoni hemisferici cu cleme de prindere, vârful unei lame (de cuțit/*sica*?) și o fibulă de schemă La Tène mijlociu (*fig. 3, Anexa 2*).

Se poate pune întrebarea dacă unul dintre piroane, și anume cel mai mic, 3,7 cm lungime (*fig. 2/9*), provine de la un scut. Pironul mai mare (5,2 cm lungime) nu a fost îndoit și probabil nu a avut aceeași funcțiune ca cel dintâi. Cei doi butoni cu cleme laterale ar putea să reprezinte eventuale ornamente ale unei cămăși de zale. De asemenea, se poate pune întrebarea dacă autorii celor două descoperiri au recuperat și au predat totalitatea obiectelor descoperite.

Deși proveniența funerară a celor două descoperiri este foarte plauzibilă, identificarea loturilor ca două inventare funerare distincte este incertă, dacă nu chiar riscantă. Asocierea unui cuțit curb cu o lance este atestată în mai multe descoperiri ale grupului Padea-Panagjurski Kolonii³. În schimb, asocierea în inventarele funerare ale aceleiași grupe culturale a două cuțite curbe, dintre care unul este mai mare și fără teacă, iar celălalt mai mic și cu teacă nu a fost încă certificată. Astfel, cel dintâi lot reunește piese din cel puțin două, dacă nu mai multe inventare funerare. Pe de altă parte, asocierea în mormintele Padea-Panagjurski Kolonii a unor arme cu podoabe, fără să fie frecventă, este totuși atestată de mai multe descoperiri. Astfel, nu se poate exclude posibilitatea ca unele dintre podoabele și unele dintre armele de la Bălănești să provină din aceleași inventare funerare. Dintr-o perspectivă contextuală, cele două loturi sunt semnificative numai prin faptul că semnalează existența în pădurea de la Bălănești a unei incinte funerare aparținând grupului Padea-Panagjurski Kolonii. Defuncții înmormântați aici au fost înzestrați însă nu numai cu însemne de tradiție locală de dimensiuni mai mari (așa cum sunt cuțitele curbe sau lancea), ci și cu câteva obiecte de dimensiuni mai modeste, dar care indică unele conexiuni culturale îndepărtate și totodată surprinzătoare.

Materialele de tradiție locală

Armele din cele două loturi de la Bălănești sunt tipice pentru numeroase descoperiri funerare de tip Padea-Panagjurski Kolonii. Morfologia mânerului și ornamentația lamei celor trei cuțite (*fig. 1/1-2, 3/1*) corespund tipului C din recenta clasificare propusă de V. Sîrbu și C. Borangic⁴. Astfel de cuțite se regăsesc însă nu numai la nord de Dunăre⁵, ci și pe malul opus al fluviului, în special în regiunea Vratsa⁶. Ornamentarea poansonată a zonei mediane a lamei este frecventă și se conturează ca o specificitate a cuțitelor curbe din bazinul Dunării Inferioare și din sudul Transilvaniei. Astfel, cele trei cuțite curbe reflectă componenta locală a expresiei culturale a ansamblului funerar de la Bălănești. La fel poate fi considerată și teaca (*fig. 2/4*) pentru

³ Spănu 2004, 109, fig. 7.

⁴ Sîrbu, Borangic 2016, 31-37/120-125.

⁵ Sîrbu, Borangic 2016, 33-34/122-123.

⁶ Popov 1929, 277-278, fig. 138/4-5, fig. 140/3-4, 283, fig. 146; Nikolov 1965, 180-181, fig. 20/d, 21/b, 185-186, fig. 25/a, 27/g; Nikolov 1981, 34-36, fig. 5/b; Nikolov 1990, 16, fig. 3/v, 20-22, fig. 9/g, 10/g, 11/b ș.a.; cf. Rustoiu 2001; Luczkiewicz, Schönfelder 2008, 165-170.

care pot fi regăsite analogii în mai multe descoperiri ale grupului Padea-Panagjurski Kolonii, pe ambele maluri ale Dunării⁷.

Lancea ilustrează o altă formă comună inventarelor funerare Padea-Panagjurski Kolonii⁸. Foarte probabil, uşoara îndoire a lamei (*fig. 1/3*) nu este modernă, ci antică şi ar putea indica o tentativă mai discretă de deteriorare intenţionată. În schimb, cuţitul mic din primul lot a fost îndoit atât la nivelul lamei, cât şi al mânerului (*fig. 1/2*), în timp ce lama cuţitului din cel de al doilea lot a fost practic repliată, iar mânerul a fost pur şi simplu rupt. Practica distrugerii intenţionate a armelor este o practică frecventă în depunerile funerare din cea de a doua epocă a fierului, inclusiv din aria Padea-Panagjurski Kolonii⁹ (*fig. 3/1*).

Fibula de schemă La Tène mijlociu (*fig. 3/9*) ar putea fi interpretată ca o variantă de fier, probabil mai târzie, a tipului Möttschwil, ale cărui exemplare, în genere de bronz, apar probabil încă de la sfârşitul fazei LT C1, dar se sincronizează mai frecvent începuturilor culturii oppidane din faza LT C2¹⁰. O astfel de fibulă a fost semnalată şi în aria Padea-Panagjurski Kolonii, la Desa, jud. Dolj¹¹. Fibulele Möttschwil au fost percepute ca modele ale unor tipuri ulterioare¹². Exemplarul de la Bălăneşti diferă faţă de fibulele tipice Möttschwil prin fixarea piciorului pe arc în apropierea resortului şi prin numărul sporit de spire al acestuia (nu doar 2+2, ci 5+4, *fig. 3/9*). Ambele caracteristici le regăsim în cazul unor forme de fibule de schemă La Tène mijlociu, uzuale însă în La Tène-ul târziu¹³. Schema generală a fibulei din lotul II de la Bălăneşti este asemănătoare unor fibule din ansambluri de la începutul La Tène-ului târziu, precum aşezările de la Tilişca şi Şura Mică sau mormântul 3 de la Sofronievo¹⁴ şi s-ar putea considera că anunţă formele svelte de fibule, precum cele de tip Corlate şi Gura Padinii¹⁵. Cu alte cuvinte, schema generală ilustrată de fibula din lotul II de la Bălăneşti era încetăţenită în regiunea Dunării Inferioare la răspântia dintre La Tène-ul mijlociu şi cel târziu. Nimic nu împiedica folosirea unei fibule cu aparente analogii în faza LT C2 şi într-o perioadă ulterioară.

Fibula Kostrzewski K

Spre deosebire de fibula din lotul II de la Bălăneşti, cea din lotul I (*fig. 2/6*) constituie o noutate în România. Cele două frângerii în unghi aproape drept (una la mijlocul arcului, cealaltă lângă resort) sunt specifice tipului Kostrzewski K. În stadiul actual al cercetării astfel de fibule nu sunt cunoscute nici în Ungaria, nici în regiunile central şi vest-balcanice – în Slovenia, Croaţia, Bosnia sau Serbia. Două fibule descoperite în mormintele 8 şi 27/1983 la Vajuga *Pesak*¹⁶ se aseamănă numai aparent exemplarelor Kostrzewski K. Arcul lor prezintă îndoiri sinuoase şi nu frângerii bruşte,

⁷ De exemplu la Altimir şi Pavolce (Nikolov 1965, 176, *fig./17*, 181, *fig. 21/v*), Koinare (Nikolov 1981, 22, *fig. 11/g*), Târnava (Teodosiev, Torbov 1995, 33, *fig. 21*) sau Bulbuc, Cetate, Floreşti, Rastu, Şişeşti, Tărtăria ş.a. (Sirbu, Borangic 2016, 67-92, 236, *fig. 26/2*, 239, *fig. 29/2*, 242-243, *fig. 32/2*, 33/4, 246, *fig. 36*).

⁸ Luczkiewicz, Schönfelder 2008, 171-172.

⁹ Bradley 1982, Măndescu 2012.

¹⁰ Collis 1984, 74; Márton 2004.

¹¹ Gherghe et al. 2010, 257-258, *fig. 1/3*.

¹² Cf. Maute 1994, 460-461; Márton 2004, 289; Zirra 2017, 53-54.

¹³ Polenz 1978, 188-189, *fig. 5*; cf. Rustoiu 1997, 35-36; Spănu 2002, 104-111, *fig. 23*.

¹⁴ Rustoiu 1997, 33-34, 175, *fig. 19/3* şi 5; Nikolov 1981, 34-36, *fig. 4/b*.

¹⁵ Rustoiu 1997, 175-176, *fig. 19/8* şi *fig. 20*.

¹⁶ Popović, Sladić 1997, 106, *fig. 6/7*; Vasić 2004, 109-110, no. 175-176.

atât de caracteristice acestui tip. Prima îndoire a arcului se face la o anumită distanță de resort și nu lângă acesta. Astfel, fibulele de la Vajuga *Pesak* ar putea fi cu greu încadrate tipului Kostrzewski K. Tipul Kostrzewski K nu a fost până acum semnalat nici în literatura de specialitate românească¹⁷. Câteva fibule de pe teritoriul României ar putea fi suspectate să corespundă însă tipului Kostrzewski K¹⁸: Ostrovul Șimian¹⁹, Deva²⁰ și Cernat²¹. Totuși, frângerile bruște, aproape în unghi drept, ale arcului fibulelor Kostrzewski K nu le recunoaștem nici în aceste cazuri. Ca și fibulele de la Vajuga, cele de la Ostrovu Șimian, Deva sau Cernat ar putea fi percepute, cel mult (!), ca replici degenerate ale tipului Kostrzewski K. Din această perspectivă, se poate considera că fibula de la Bălănești reprezintă cel dintâi exemplar „autentic” Kostrzewski K din România. Unicitatea fibulei de la Bălănești pledează pentru interpretarea acesteia ca import adus dintr-un mediu extern și îndepărtat ariei Padea-Panagiurski Kolonii. Cea mai apropiată analogie certă pentru fibula de la Bălănești poate fi regăsită în aria culturii Poienești-Lukaševka, în locuința 3 din așezarea de la Kruglik (pentru localizare: *fig. 4*)²². Fără să fi fost curățată de oxizi și neclar ilustrată, fibula de la Kruglik a fost încadrată eronat, dar cu reșineri („wahrscheinlich”) tipului Babeș III.1²³. Revizuirea încadrării tipologice a fibulei de la Kruglik, ca exemplar Kostrzewski K, nu avea însă să întârzie²⁴. Trebuie remacat însă faptul că și în aria Poienești-Lukaševka, fibula Kostrzewski K constituie o raritate. Astfel, originea fibulei de la Bălănești trebuie căutată mai departe.

Fibula Kostrzewski K (cunoscută și sub denumirile „geknickte Fibeln mit Rahmen Nadelhalter”/ „Knickfibeln”/ „dreieckige Fibeln”) constituie una dintre formele caracteristice ale fazei târzii a epocii fierului preroman din aria culturilor Przeworsk, Oksiwie și Jastorf (*fig. 4*)²⁵. Thomas Völling propunea chiar distingerea unui „orizont” al fibulelor Kostrzewski K²⁶. Relativ sincrone și parțial ulterioare fibulelor de tip Beltz J²⁷, fibulele Kostrzewski K se regăsesc în contexte din faza târzie a culturii oppidane din Bavaria, Boemia și Moravia (LT D1), dar și în contexte ulterioare abandonării centrelor protourbane central-europene din perioada caesarică și protoaugusteică²⁸. Fibulele Kostrzewski K sunt reprezentative pentru două grupe culturale atribuite unor comunități „germanice” efemere, dar datate satisfăcător: grupa Kobili din nordul Boemiei, datată în faza LT D1²⁹ și grupa Bavariei de Sud-Est, datată în faza LT D2a³⁰. O datare similară este acceptată și în cazul unor contexte funerare cu fibule Kostrzewski K din regiunea treveră³¹. Astfel, se poate considera că tipul Kostrzewski K a fost elaborat în aria culturilor Jastorf și Przeworsk în faza LT D1, de unde s-a răspândit mai întâi prin

¹⁷ cf. Rustoiu 1997; Zirra 2017.

¹⁸ Sugestie Aurel Rustoiu, 14 octombrie 2017, Târgu Mureș.

¹⁹ Rustoiu 1997, 100, lista 6, nr. 13; Sîrbu, Rustoiu 1999, 83, *fig. 9/10*; Popilian 1999, 61, *fig. 9/9*.

²⁰ Rustoiu 1997, 184, *fig. 28/3*.

²¹ Székely 1983, 147, *fig. 3/1*.

²² Pachkova 1977, 26, *fig. 3/mijloc*; Eremenko 1997, 116.

²³ Babeș 1993, 222; tipul este cunoscut și sub denumirile de *Cammerfibeln* or *Stufenfibeln* în literatura germană.

²⁴ Meyer 2001, 172-173; Völling 2005, 104-109; Munteanu, Iarmulschi 2013, 82.

²⁵ Hachmann 1961; Völling 1994, 163-168; Meyer 2001, 161-162, *fig. 1*; Rieckhoff 2008, 6, *fig. 3*.

²⁶ Völling 1994, 171.

²⁷ Völling 1994, 167-168, *tab. 3*.

²⁸ Demetz 1999, 194-195.

²⁹ Salać 2013, 141-144.

³⁰ Rieckhoff 1992, 103 și 107-108.

³¹ Leifeld 2007, 90-95; Nickel 2011, 19-20.

intermediul schimburilor, apoi al migrațiilor și în regiunile central-europene. Aici, fibule Kostrzewski K au continuat să fie utilizate și în faza LT D2. Aflată departe de aria comună de răspândire a fibulelor Kostrzewski K, piesa din România ar putea constitui un import mai târziu, probabil ulterior fazei LT D1. În termenii unei cronologii absolute fibula, de la Bălănești ar putea constitui un indicator al mijlocului secolului I a. Chr.

O astfel de datare nu este deloc neverosimilă pentru inventarele grupei Padea-Panagjurski Kolonii. De exemplu, brățara de argint de la Dubova³² permite sincronizarea înmormântării de aici cu faza timpurie a tezaurelor dacice – faza prin excelență a fibulelor cu noduri de la mijlocul secolului I a. Chr.³³ Tot în această fază poate fi plasată și receptarea în Transilvania a importurilor republicane, fie sub forma denarilor sau a drahmelor³⁴, fie sub forma unor recipiente de lux³⁵. Astfel, importul unei fibule specifice ariei Przeworsk corespunde perioadei în care contactele supraregionale ale comunităților în regiunile Dunării Inferioare și Transilvaniei s-au intensificat într-o măsură fără precedent.

Pentru determinarea căilor de pătrundere a fibulei Kostrzewski K la Bălănești, două ipoteze pot fi luate în considerare: (1) o conexiune central-europeană, de-a lungul Dunării până în zona Boemia-Moravia; (2) o conexiune est-carpatică cu aria Przeworsk intermediată prin cultura Poienești-Lukaševka. Deși unele materiale din perioada timpurie a culturii Przeworsk sunt semnalate în Ungaria și Slovacia³⁶, absența fibulelor Kostrzewski K în Bazinul Carpatic izolează cea dintâi dintre ipoteze pe tărâmul incertitudinilor. Plauzibilitatea conexiunii est-carpatice este sugerată de descoperirea la Kruglik, mai sus evocată. Rolul de mediator al grupei Poienești-Lukaševka între comunitățile din regiunea Dunării Inferioare și cele din ținuturile nord-carpatică nu poate fi subestimat. Relațiile grupei Poienești-Lukaševka cu culturile germanice central-nord-europene sunt bine documentate³⁷, iar relațiile ei cu grupele de la Dunărea de Jos, din Serbia și din Transilvania nu sunt nici ele lipsite de consistență (*cf. infra*). Prin analogiile ei est-carpatică, brățara din lotul 2 de la Bălănești pledează substanțial în favoarea ipotezei unor contacte cu între gupele Padea-Panagjurski Kolonii și Poienești-Lukaševka.

Brățara cu corp tubular și terminații filiforme

Brățara cu corp tubular și terminații cu aspect de tije de fier (*fig. 3/4*) nu este o formă frecventă în repertoriul morfologic al grupei Padea-Panagjurski Kolonii. Totuși două exemplare similare au fost semnalate în Bulgaria³⁸ sau în sudul Olteniei³⁹, dar sunt lipsite de oricare detalii contextuale. În Transilvania, două brățări cu corp tubular de bronz au fost descoperite în centrul fortificat de la Costești⁴⁰. Datarea începuturilor acestei fortificații montane înaintea mijlocului secolului I a. Chr. își așteaptă încă justificarea. O altă brățară cu corp tubular, fragmentară, aparține inventarului

³² Spânu 2004.

³³ Spânu 2002, 96-100; Spânu 2012, 142-145.

³⁴ Chițescu 1981; Conovici 1986; Lockyear 1997.

³⁵ Beldiman 1988.

³⁶ Łuczkiwicz, Schönfelder 2008, 199, nota 95.

³⁷ Babeș 1969; Babeș, Untaru 1969; Babeș 1993, 149-152; Babeș 2005; cf. Bochnak, Urman 2016, 285-287 ș.a.

³⁸ Exemplar inedit în Colecția Severeanu din București, inv. no. 19330.

³⁹ Împrejurimile satului Bistreț, jud. Dolj, informație neverificată Ion Motzoi Chicideanu 1995.

⁴⁰ Rustoiu 1996, 94-95, 133, nota 68, 278, fig. 42/5.

mormântului nr. 105 de la Karaburma, din care mai provin un cuțit și un vârf de lance⁴¹. Mormântul nu conține însă indicatori de datare mai preciși, astfel că includerea lui în faza IV (85-15 a. Chr.) a necropolei de la Karaburma⁴² poate fi privită cu suspiciune. Nu se poate preciza nici dacă fragmentele tubulare de fier din mormintele 92 și 97 ale aceleiași necropole, dateate în LT D1, provin sau nu de la brățări similare celei de la Bălănești⁴³.

Dacă analogiile brățării de la Bălănești în descoperiri din Serbia și din Transilvania nu sunt edificatoare pentru o datare satisfăcătoare, în schimb, în necropolele Poienești-Lukaševka, brățările cu corp tubular și extremități filiforme se asociază cu fibule de tip Babeș II.3.a-b și respectiv II.4.a-b (fig. 5). Astfel, ele pot fi sincronizate fazei mijlocii („Y”) a culturii Poienești-Lukaševka din sistemul cronologic elaborat de Mircea Babeș⁴⁴. Mai recent, Vasile Iarmulschi a enumerat brățările cu corp tubular printre formele specifice ale etapei a II-a a aceleiași culturi⁴⁵. Lectura atentă a înscrierii, precum și a rezultatelor ei⁴⁶ conduce însă la concluzia că aceste brățări se asociază cu fibule specifice etapei a III-a din cronologia aceluiași autor. Atât faza mijlocie („Y”) din cronologia lui Babeș, cât și faza a III-a din cronologia lui Iarmulschi pot fi sincronizate fazei La Tène D1. Dacă M. Babeș aprofundase consistent raportul dintre evoluția culturii Poienești-Lukaševka și sistemele cronologice central- și nord-europene⁴⁷, argumentele sincronizării propuse de Iarmulschi⁴⁸ trebuie subînțelese. Înrudirea tipologică dintre fibulele Babeș II.4.a-b și fibulele Beltz J din Europa Centrală (majoritatea de bronz), respectiv Kostrzewski H din Europa nord-centrală (majoritatea de fier) a fost recunoscută constant în literatura de specialitate⁴⁹ și conferă consistență sincronizării dintre faza „Babeș Y” / „Iarmulschi III” a culturii Poienești-Lukaševka și faza La Tène D1, respectiv faza A2 a epocii fierului preroman. Trebuie remarcat faptul că brățările cu corp tubular nu se asociază fibulelor din faza de început a culturii Poienești-Lukaševka și, astfel, nu ar putea fi corelate fazei LT C2 din cronologia Europei Centrale.

Brățările cu corp tubular și capete filiforme se înscriu în categoria acelor tipuri de obiecte care reflectă contacte supraregionale strânse între grupele de la Dunărea Mijlocie și Inferioară și cele aflate la est și nord de Carpați⁵⁰, alături de paftalele de tip Laminci⁵¹, fibulele cu picior lanceolat cu analogii în cultura Zarubincy⁵² sau de acele produse ceramice „bastarne” descoperite la Morești sau Șeușa în Transilvania⁵³, dar și la Satu Nou în Dobrogea⁵⁴. Prin urmare, comunitatea de epocă târzie La Tène de la Bălănești nu era deconectată de la rețeaua de schimburi culturale interregionale.

⁴¹ Todorović 1972, 33-34, pl. XXXII/mormântul 105/2.

⁴² Todorović 1972, 86 și 92-93.

⁴³ Todorović 1972, 32, 35; Ljuština, Spasić 2016, 327, 336, pl. 2/4/8, mormântul 97 și 338, pl. 4/10-11, mormântul 92.

⁴⁴ Babeș 1993, 148, fig. 44.

⁴⁵ Iarmulschi 2016, 489.

⁴⁶ Iarmulschi 2016, 486, fig. 13 și 488, fig. 15.

⁴⁷ Babeș 1993, 148-152.

⁴⁸ Cf. Iarmulschi 2016, 484.

⁴⁹ Babeș 1993, 93, note 231; Völling 1994, 159; Zirra 2017, 59.

⁵⁰ Cf. Popović 1999, 48-51, fig. 3.

⁵¹ Babeș 1983, Guștin 2011, 127-128.

⁵² Popović 1994; Rustoiu 1997, 36-37; Zirra 2017, 58-59.

⁵³ Ferencz 2011, 171-178.

⁵⁴ Conovici 1992, Conovici 1996.

Catarama rectangulară

Catarama rectangulară (*fig. 2/5*) are aspectul unei plăci dreptunghiulare ajurate, cu șiruri de incizii liniare aplicate pe laturile lungi. Cârligul a dispărut datorită puternicei oxidări a piesei. Astfel de catarama sunt specifice perioadei târzii La Tène (LT D1-D2) și au cunoscut o largă răspândire în din zona văii Rinului și până în Crimeea⁵⁵. Motivele pentru care unele descoperiri (Altimir, Sofronievo, Blandiana) ar putea data încă din perioada La Tène C2⁵⁶ nu au fost suficient precizate în literatura de specialitate. Față de catarama cunoscute până acum, exemplarul de la Bălănești se distinge prin ornamentarea gravată, aplicată pe ambele fețe și prin forma generală mult alungită, cu cârligul dezvoltat pe una dintre laturile scurte. Aceste caracteristici nu permit o încadrare acurată a exemplarului de la Bălănești în clasificarea propusă de P. Łuczkiwicz și M. Schönfelder⁵⁷. O analogie mai apropiată este însă oferită de catarama dintr-un mormânt de la Simferopol (Neapolisul Scitic)⁵⁸.

Deși asocierile cataramelor rectangulare cu piese de harnașament și arme sunt frecvente⁵⁹, totuși, ele au fost integrate și în inventare considerate „feminine”⁶⁰. În aceste condiții, nu se poate preciza dacă piesa de la Bălănești provine cu certitudine dintr-un mormânt cu echipament militar sau dintr-unul „feminin”.

Asocierile din mormântul 15 de la Ornavasso „San Bernardo”⁶¹ prezintă un interes deosebit, deoarece permit sincronizarea cataramelor rectangulare cu moda fibulelor fastuoase cu resort larg de schemă La Tène mijlociu, dar dateate în perioada târzie La Tène⁶². Începuturile acestei „mode” pot fi corelate apariției în faza LT D1a a exemplarelor mari ale fibulelor de tip Misano din nordul Italiei⁶³. În Croația și Serbia această modă este ilustrată de fibulele de tip Jarak, incluse de Dragan Božić în fazele Mokronog IIIa/Belgrad 3/LT D1⁶⁴. Pentru discuția de față este mai puțin important dacă această modă supraregională trebuie sincronizată exclusiv „fazei LT D1” sau a fost continuată, pe alocuri, și în „faza LT D2”. Foarte probabil, efectele cele mai târzii ale acestei „mode” sunt ilustrate în Transilvania de fibulele cu noduri, specifice fazei timpurii a tezaurilor dacice⁶⁵. Totodată, această fază corespunde și momentului de pătrundere a importurilor republicane în regiunile de est ale Bazinului Carpatic, printre care se numără și cana Ornavasso-Gallarate de la Lupu⁶⁶, situla de tip Eggers 20 de la Cugir⁶⁷ sau numeroasele tezaure cu denari republicani târzii⁶⁸. Importul de bunuri de preț era însoțit și de importul de idei și de noi modele culturale. După cum am arătat mai sus, tot în acea vreme putea fi receptată și fibula Kostrzewski K la Dunărea Inferioară. Practic, catarama de la Bălănești poate fi sincronizată relativ fibulei Kostrzewski K.

⁵⁵ Łuczkiwicz, Schönfelder 2008, 162-164, fig. 5, 200-202, lista 1; o opinie diferită la Sirbu, Borangic 2015, 375.

⁵⁶ Łuczkiwicz, Schönfelder 2008, 162.

⁵⁷ Łuczkiwicz, Schönfelder 2008, 163-165, fig. 4.

⁵⁸ Pogrebova 1961, 128, 166, fig. 35/10; Božić 2001, 185, 196, fig. 11/2.

⁵⁹ Božić 2001, 185.

⁶⁰ Martin-Kilcher 1998, 197-203, fig. 7/SB15; cf. Łuczkiwicz, Schönfelder 2008, 162.

⁶¹ Graue 1974, 59, pl. 17/3.

⁶² Spănu 2002, 104-111.

⁶³ Agostinetti, Knobloch 2010, 13, fig. 7.

⁶⁴ Božić 2008, 146.

⁶⁵ Spănu 2012, 142-145.

⁶⁶ Spănu 2002, 111-115.

⁶⁷ Rustoiu 2009, 33, fig. 1 și 4.

⁶⁸ Chițescu 1981; Lockyear 1997.

Implicit, cele două piese au putut face parte fie din același inventar, fie din înmormântări alăturate relativ sincrone.

Încheiere

Într-o serie de contribuții recente, cuțitele de tip *sica* au fost percepute ca simboluri ale militarismului autarhic dacic⁶⁹. Trebuie precizat că armele și piesele de harnașament din mormintele Padea-Panagjurski Kolonii nu reprezintă în mod necesar simboluri beligerante, ci accesorii ale eroizării și apoteozei defuncțiilor⁷⁰. Chiar dacă integritatea inventarelor funerare de la Bălănești a fost compromisă, ansamblul funerar de aici ne reamintește un aspect adesea trecut cu vederea. Pe lângă armele de dimensiuni relativ mai mari, inventarele Padea-Panagjurski Kolonii pot să conțină și obiecte mai mici, dar înzestrate cu o expresivitate culturală particulară și, uneori, aduse de pe tărâmurile îndepărtate. Recurgerea la astfel de importuri reflectă conectarea comunităților locale de la Dunărea Inferioară și din Transilvania la întinse rețele de schimburi culturale și ceremoniale. Fibula Kostrzewski K sau brățara cu corp tubular de la Bălănești reprezintă unele dintre acele vestigii ale unei mobilități multi-direcționale dezvoltate chiar și fără aportul Romei în perioada târzie a La Tène-ului⁷¹. Această intensificare a contactelor supraregionale nu poate fi însă datată înaintea începutului secolului I a. Chr. Pe atunci, nu numai comunitățile locale din estul Arcului Carpatic începeau să își facă simțită prezența în peisajul Europei est-centrale, ci și Europa La Tène-ului târziu le descoperea particularismul. Indiferent de etnicitatea lor, defuncții de la Bălănești își dezvăluie o identitate culturală cosmopolită.

N.b. Realizarea acestui articol a fost sprijinită de: dr. Radu Băjenaru (București), dr. Kirsten Hellström (Iena/Berlin), dr. Vasile Iarmulski (Berlin), prof. dr. Maciej Karwowski (Viena), prof. dr. Michael Meyer (Berlin), dr. Vladimir Mihajlović (Novi Sad), Georgiana Mureșan (București), dr. Vlad V. Zirra (București).

Anexa 1 (lotul 1)

1. Cuțit curb ("sica"); fier; decor poansonat în zona mediană a lamei; lungime: 41,7 cm; MJG, inv. 29040. Fig. 1/1.
2. Cuțit curb ("sica"); fier; mânerul și lama ușor îndoite; decor poansonat în zona mediană a lamei; lungime: 38,2 cm; MJG, inv. 29041. Fig. 1 /2.
3. Vârf de lance; fier; ușor îndoită; lungime: 43,7 cm; MJG, inv. 29042. Fig. 1/3.
4. Teaca unui cuțit curb (probabil nr. 2); tablă din fier; decor gravat și poansonat linear pe o parte; trei orificii de atașare pe partea opusă; lungime: 21,8 cm; MJG, inv. 29043 (partea superioară) și 29044 (partea inferioară); 2/4
5. Cataramă rectangulară; fier; ornamente gravate pe laturile lungi, pe ambele părți; lungime: 5,4 cm; lățime: 2,8 cm; grosime 0,23 cm; MJG, inv. 29045. Fig. 2/5.
6. Fibulă de tip Kostrzewski K; fier; pectorul și portagrafa deteriorate, resortul rupt; ornamente liniare pe arc; lungimea actuală: 5,2 cm; MJG, inv. 29046ab. Fig. 2/6.
7. Tijă cu cârlige terminale; lungime: 6,9 cm; grosime: 0,28 cm; MJG, inv. 29046c. Fig. 2/7.

⁶⁹ Sîrbu, Borangic 2015, 378-379 Sîrbu, Borangic 2016, 47; Borangic 2017, 189-190.

⁷⁰ Kull 1997.

⁷¹ Łuczkiwicz, Schönfelder 2008, 199: "... Spuren einer Mobilität auch ohne das Zutun Roms".

8. Piron din fier; lungime: 5,3 cm; MJG, inv. 29047. Fig. 2/8.
9. Piron din fier; lungime: 3,7 cm; MJG, inv. 29048. Fig. 2/9.
10. Verigă din bronz; diametru: 2,5 cm; MJG, inv. 29049. Fig. 2/10.

Anexa 2 (lotul 2)

1. Cuțit curb ("șica"); fier; două șiruri poansonate de-a lungul canalului de scurgere pe lamă; mânerul lipsește; lungime: 29 cm; MJG, inv. 29070. Fig. 3/1.
2. Verigă din fier; diam.: 3,1 cm; MJG, inv. 29071. Fig. 3/2.
3. Verigă din fier; diam. 2,7 cm; MJG, inv. 29072. Fig. 3/3.
4. Brățară cu corp tubular și terminații filiforme; fier; diam. 8,3 cm; MJG, inv. 29073. Fig. 3/4.
5. Nit din fier de la mânerul unui cuțit curb; triunghi poansonat pe floare (similar nitului păstrat pe cuțitul nr. 1); lungime: 2,4 cm; MJG, inv. 29074. Fig. 3/5.
6. Aplică hemisferică din fier cu cleme laterale de prindere; diam: 1,9 cm; MJG, inv. 29075. Fig. 3/6.
7. Aplică hemisferică din fier cu cleme laterale de prindere; diam: 1,9 cm; MJG, inv. 29076. Fig. 3/7.
8. Vârf de lamă (de la un cuțit?); fier; lungime: 3,1 cm; MJG, inv. 29077. Fig. 3/8.
9. Fibulă de schemă La Tène mijlociu; fier; lungime: 10,4 cm; MJG, inv. 29078. Fig. 3/9.

Lista figurilor

- Fig. 1 Armele din fier din primul lot de obiecte de la Bălănești. Desene după original.
- Fig. 2 Teaca și piesele de podoabă din primul lot de la Bălănești. Desene după original.
- Fig. 3 Cuțitul curb și piesele de podoabă ale celui de al doilea lot de obiecte de Bălănești. Desene după original.
- Fig. 4 Răspândirea fibulelor de tip Kostrzewski K. În legendă: cercurile - înmormântări; triunghiuri: așezări; simbolurile mici: o fibulă; simbolurile mijlocii: 2-5 fibule; simboluri mari: 6 sau mai multe fibule. După Meyer 2001, 162, fig. 1, cu completări.
- Fig. 5 Tipurile de fibule (după Babeș 1993, 90-95, fig. 24) asociate brățărilor cu corp tubular în morminte Poienești-Lukaševka.
- Fig. 1. Iron weapons from the first batch of artefacts from Bălănești. Draws after original.
- Fig. 2. Scabbard and adornments from the first batch from Bălănești. Draws after original.
- Fig. 3. Curved dagger and adornments from the second batch from Bălănești. Draws after original.
- Fig. 4. Distribution of Kostrzewski K fibulae; circles: burials; triangles: settlements; little symbol: one fibula; middle symbol: 2-5 fibulae; big symbol: 6 or more fibulae; after Meyer 2001, 162, fig. 1.
- Fig. 5. Fibulae types (after Babeș 1993, 90-95, fig. 24) associated with tubular bracelets in Poienești-Lukaševka graves.

Literatura citată

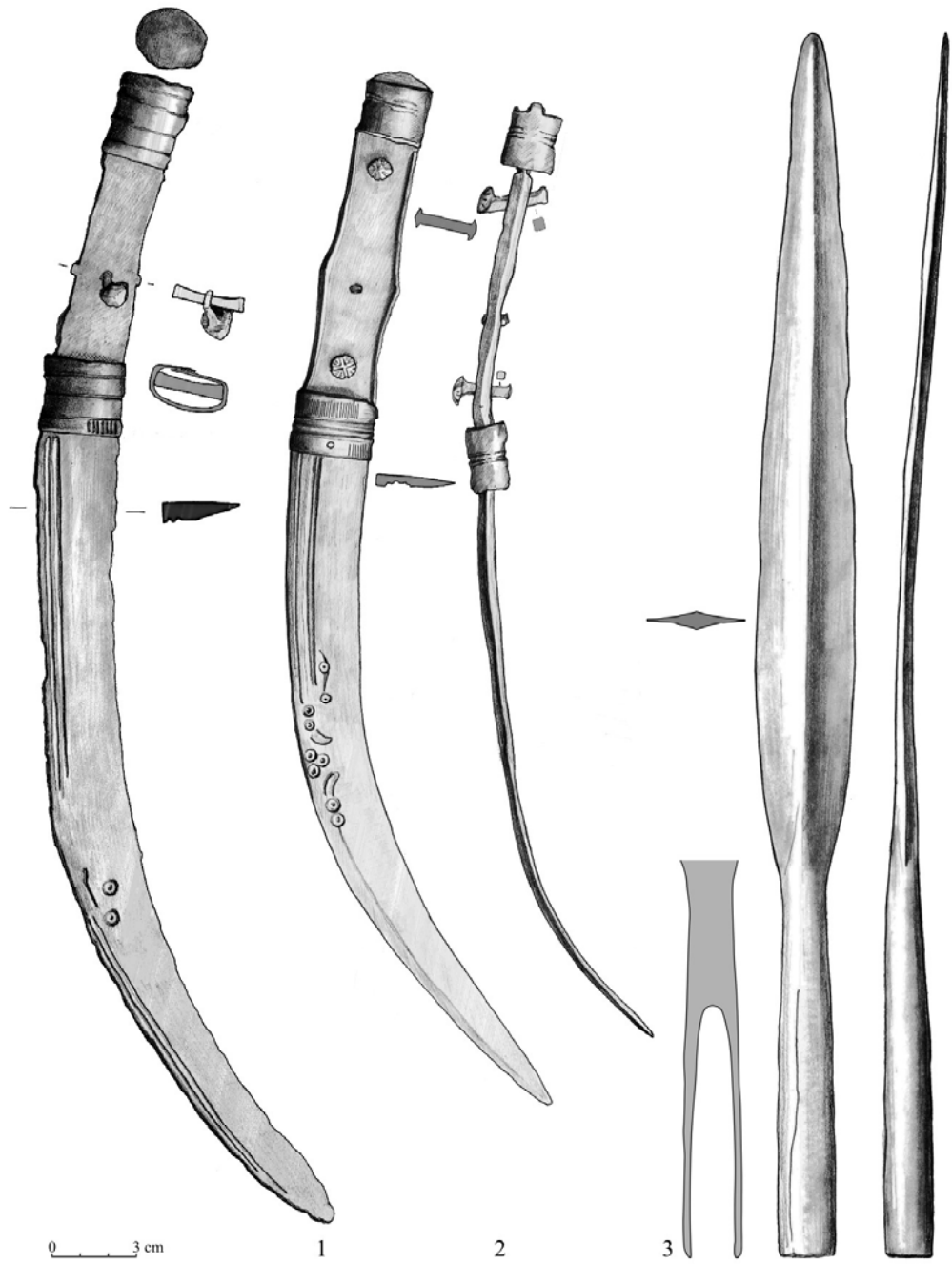
- Agostinetti, Knobloch 2010 - Agostinetti P. P., Knobloch R., *La cronologia della tarda età di La Tène e dell'età augustea nella Transpadana centro-occidentale*, Bollettino di Archeologia on line I, 2010, Volume speciale F/F10/2, 3-21.
- Alexandrescu 1983 - Alexandrescu A. D., *Tombes de chevaux et pièces de harnais dans la nécropole gète de Zimnocea*, Dacia 27, 1983, 67-78.
- Babeş 1969 - Babeş M., *Noi date despre arheologia și istoria bastarnilor. O fibulă „pomeraniană” descoperită la Ghelăiești*, Studii și Cercetări de Istorie Veche 20, 2, 1969, 195-218.
- Babeş 1983 - Babeş M., *Paftale Latène târzie din sud-estul Europei*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 34, 3, 1983, 196-221.
- Babeş 1993 - Babeş M., *Die Poienești-Lukaševka-Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte im Raum östlich der Karpaten in den letzten Jahrhunderten vor Christi Geburt*, Bonn 1993.
- Babeş 2005 - M. Babeş, *The brooch from Horodica: Dacian, Celtic or Germanic?* in: H. Dobrzańska, V. Megaw, P. Poleska (eds.), *Celts on the Margin. Studies in European Cultural Interaction. 7th c. BC- 1st c. AD. Dedicated to Zenon Woźniak*, Kraków 2005, 121-129.
- Babeş, Untaru 1969 - Babeş M., Untaru I., *Die früheste latènezeitliche Germanische Fund aus der Moldau. Der Kronenhalsring von Davideni*, Dacia 13, 1969, 283-290.
- Beldiman 1988 - Beldiman C., *Cu privire la difuziunea produselor de bronz italice în Dacia preromană (descoperirea de la Țigănești, jud. Teleorman)*, Thraco-Dacia 9, 1-2, 1988, 75-82.
- Bochnak, Urman 2016 - Bochnak T., Urman K., *Les sépultures à inhumation dans la culture de Przeworsk à la période préromaine et au début de la période des influences romaines*, în: Sirbu V., Jevtić M., Dimitrović K., Ljuština M. (eds.), *Funerary Practices during the Bronze and Iron Ages in Central and Southeast Europe. Proceedings of the 14th International Colloquium of Funerary Archaeology in Čačak, Serbia, 24th-27th September 2015*, Beograd- Čačak 2016, 271-291.
- Borangic 2017 - Borangic C., *Seniorii războiului în lumea dacică. Elite militare din secolele II a. Chr. – II p. Chr. în spațiul carpato-dunărean*, Brăila - Alba Iulia 2017.
- Božič 2001 - Božič D., *Ljudje ob Krki in Kolpi e latenski dobi*, Arheološki vestnik 52, 2001, 181-198.
- Božič 2008 - Božič D., *Late La Tène-Roman cemetery in Novo mesto. Ljubljanska cesta and Okrajno glavarstvo. Studies on fibulae and on the relative chronology of Late La Tène period. Poznolatensko-rimsko grobišče v Ljubljanska cesta in Okrajno glavarstvo. Študije o fibulah in o relativni kronologiji pozne latenske dobe*, Ljubljana 2001.
- Chișescu 1981 - Chișescu M., *Numismatic Aspects of the History of the Dacian State: the Roman Republican Coinage in Dacia and Geto-Dacian Coins of Roman Type*, British Archaeological Reports 112, 1981.
- Collis 1984 - Collis J., *Oppida, Earliest Towns North of the Alps*, Sheffield 1984.
- Conovici 1986 - Conovici N., *Aspecte ale circulației drahmelor din Dyrrhachium și Apollonia în Peninsula Balcanică și în Dacia*, Buletinul Societății Numismatice Române 77-79, 1986, 68-88.

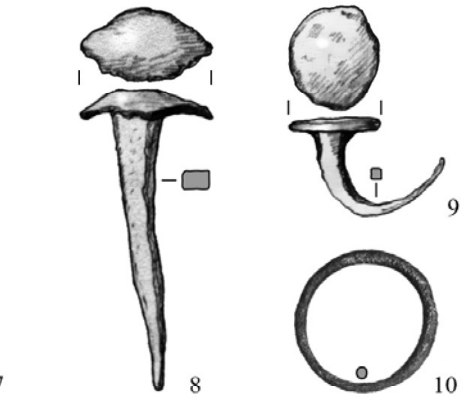
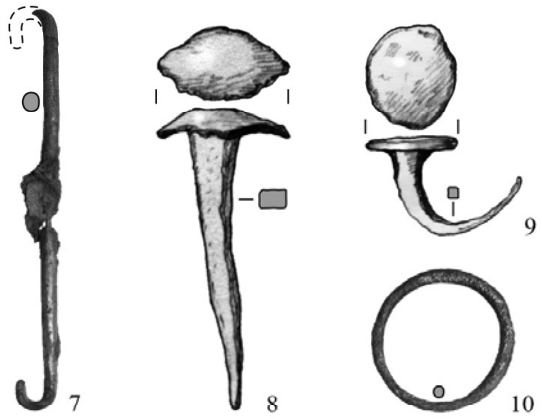
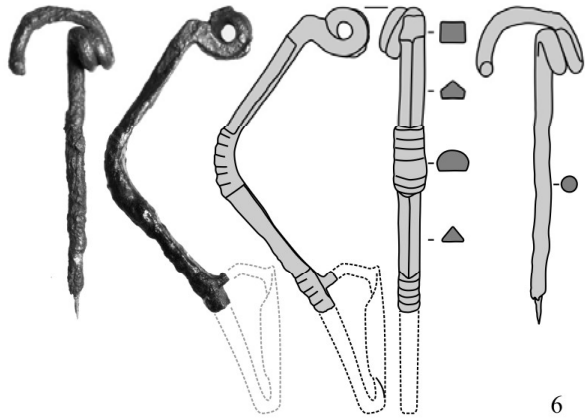
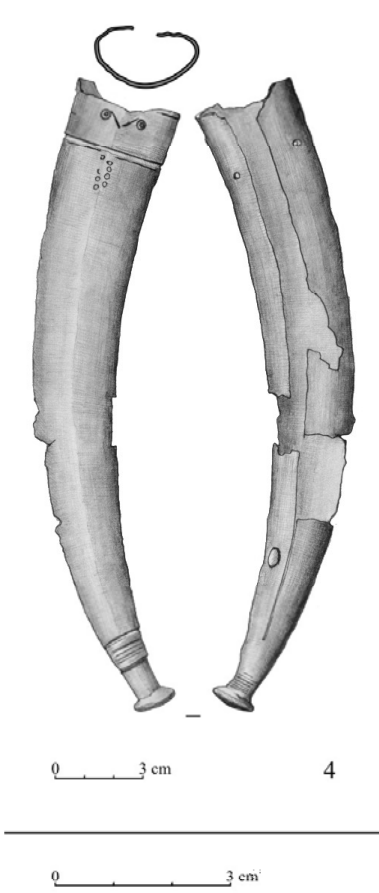
- Conovici 1992 - Conovici N., *Noi date arheologice privind începuturile culturii Poienești-Lukaševka și prezența bastarnilor în Dobrogea*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 43, 1, 1992, 3-14.
- Conovici 1996 - Conovici N., *Pe marginea unei recenzii*, Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie 47, 4, 1996, 369-373.
- Demetz 1999 - Demetz S., *Fibeln der Spätlatène- und Frühen Kaiserzeit in den Alpenländern*, Frühgeschichtliche und provinzialrömische Archäologie. Materialien und Forschungen, Band 4, 1999.
- Eremenko 1997 - Eremenko V. E., „*Kel'tskaia vual' i zarubnitskaia kul'tura*”, Sankt-Petersburg 1997.
- Ferencz 2011 - Ferencz I. V., About the End of Celtic presence in South-Western Transylvania, in: M. Guštin, M. Jevtić, *The Eastern Celts. The Communities between the Alps and the Black Sea*, Koper-Beograd 2011, 171-178.
- Gherghe et al. 2010 - Gherghe P., Ridiche F., Bâsceanu M., *Câteva considerații privind descoperirile de epocă La Tène din arealul geografic al localităților Desa-Ciupercești, jud. Dolj*, Analele Universității din Craiova, Seria Istorie, Anul XV, nr. 1(17), 2010, 255-259.
- Graue 1974 - Graue J., *Die Gräberfelder von Ornavasso. Eine Studie zur Chronologie der späten Latène- und frühen Kaiserzeit*, Hamburger Beiträge zur Archäologie. Beiheft 1, 1974.
- Guštin 2011 - M. Guštin, *On the Celtic tribe of Taurisci. Local identity and regional contacts in the ancient world*, in: M. Guštin, M. Jevtić, *The Eastern Celts. The Communities between the Alps and the Black Sea*, Koper-Beograd 2011, 119-128.
- Hachmann 1961 - Hachmann R., *Die Chronologie der jüngeren vorrömischen Eisenzeit. Studien zum Stand der Forschung im nördlichen Mitteleuropa und in Scandinavien*, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 41, 1960 (1961), 1-276.
- Iarmulschi 2016 - Iarmulschi V., *A few considerations regarding the chronology of the Poienești-Luceșuca culture*, Praehistorische Zeitschrift 91, 2, 2016, 471-494.
- Ion 2017 - Ion A., *Descoperire arheologică uriașă într-o pădure din Gorj: matriță folosită de geto-daci pentru turnarea monedelor*, <http://adevarul.ro/locale/targu-jiu/>
- Kull 1997 - Kull B., *Tod und Apotheose. Zur Ikonographie in Grab und Kunst der jüngeren Eisenzeit an der unteren Donau und ihrer Bedeutung für die Interpretation von „Prunkgräber“*, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 78, 1997, 197-466.
- Leifeld 2007 - Leifeld H., *Endlatène- und älterkaiserzeitliche Fibeln aus Gräbern des Trierer Landes. Eine antiquarisch-chronologische Studie*, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 146, Bonn 2007, 90-95.
- Ljuština, Spasić 2016 - Ljuština M., Spasić M., *Brothers-in-Shears in the Afterlife: La Tène Warrior Panoply and Chronology at Belgrad-Karaburma*, in: Berecki S., *Iron Age Chronology in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 8-10 October 2015*, Cluj-Napoca 2016, 325-338.
- Lockyear 1997 - Lockyear K., *The Supply of Roman Republican Denarii to Romania*, Studii și Cercetări de Numismatică 11, 1995 (1997), 85-102.

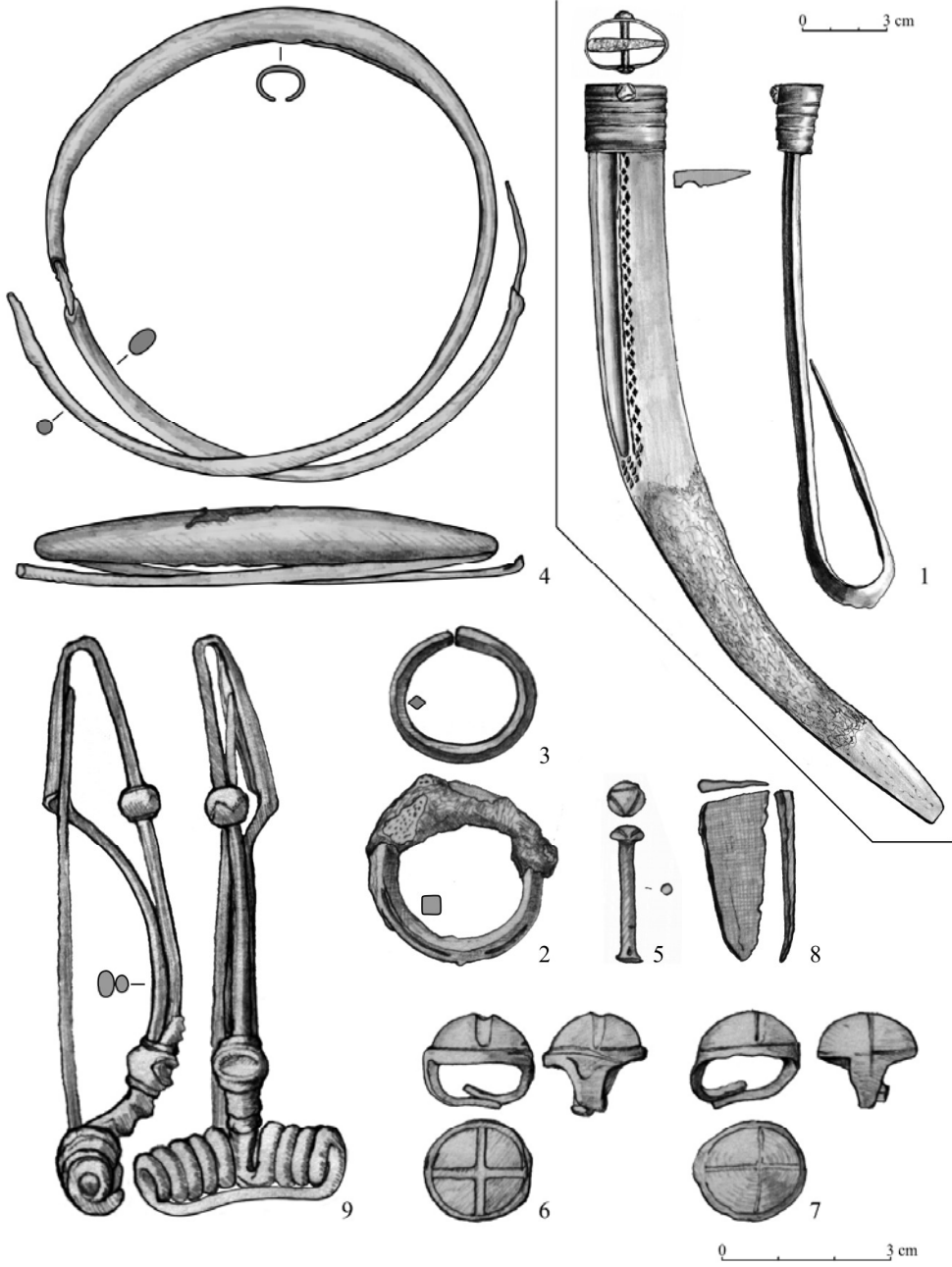
- Łuczkiwicz, Schönfelder 2008 - Łuczkiwicz P., Schönfelder M., *Untersuchungen zur Ausstattung eines späteisenzeitlichen Reiterkriegers aus dem südlichen Karpaten- oder Balkanraum*, Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 47, 2008, 159-210.
- Măndescu 2000 - Măndescu D., *Fibulele de schemă Latène în perioada timpurie și mijlocie a celei de a doua epoci a fierului pe teritoriul vechii Dacii*, Crisia 30, 2000, 45-80.
- Măndescu 2012 - Măndescu D., *Killing the Weapons. An Insight on Graves with Destroyed Weapons in Late Iron Age Transylvania*, în: Berecki S. (ed.), *Iron Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș, 7-9 October 2011*, Târgu Mureș 2012, 343-356.
- Martin-Kilcher 1998 - Martin-Kilcher S., *Gräber der späten Republik und der frühen Kaiserzeit am Lago Maggiore: Tradition und Romanisierung*, în: Fasold P., Fischer T., von Hesberg H., Witteyer M. (ed.), *Bestattungssite und Kulturelle Identität*, Xantener Berichte 7, Köln 1998, 191-253.
- Márton 2004 - Márton A., *La fibule de type de Mötschwil*, Acta Archaeologica Academica Scientiarum Hungaricae 55, 2004, 279-322.
- Maute 1994 - Maute M., *Fibel und Fibeltracht*, in: Hoops J., Beck H., *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* 8, 5/6, 1994, 458-467.
- Meyer 2001 - Meyer M., *Regionale Ausprägungen der Fibel Var. K nach Kostrzewski*, in: M. Meyer (ed.), *Trans albig fluvium. Forschungen zur vorrömischen, kaiserzeitlichen und frühmittelalterlichen Archäologie. Festschrift für Achim Leube. Internationale Archäologie. Studia honoraria* 10, 2001, 161-176.
- Munteanu, Iarmulschi 2013 - Munteanu O., Iarmulschi V., *Linguri de lut din mediul culturii Poienesti-Lukaseuca*, Revista Arheologică s.n., 9/2, 2013, 76-84.
- Nickel 2011 - Nickel C., *Martberg. Heiligtum und Oppidum der Treverer. II. Die Fibeln vom Martberg. Altfunde, Privatsammlungen, Feldfunde, Grabungen*, in: A. Hafner, H.-M. von Kaenel, H.-H. Wegner (Eds.), *Berichte zur Archäologie an Mittelrhein und Mosel* 18, Koblenz 2011.
- Nikolov 1965 - Nikolov B., *Trakijski pametnici vāv Vračansko*, Izvestija na Arheologičeskija Institut Sofia 28, 1965, 163-202.
- Nikolov 1981 - Nikolov B., *Trakijski pogrebenija pri s. Sofronjievo, Vračanski okrąg*, Arheologija Sofia 23, 3, 1981, 30-41.
- Nikolov 1990 - Nikolov B., *Trakijski nahodki ot Severnozapidna Bālgarija*, Arheologija Sofia 32, 4, 1990, 14-26.
- Pachkova 1977 - Pachkova S. P., *Poselenie poblizu s(ela) Kruglik na Bukovine*, Arheologija 23, 1977, 24-34.
- Pogrebova 1961 - Pogrebova N. N., *Pogrebenija v mavsolee Neapolja Skifskogo*, in: Pamjaniki epohi bronzy i rannego železā v severnom Pricernomor'e, Materiali i issledovanija po arheologii SSSR 1961, 103
- Polenz 1978 - Polenz H., *Gedanken zu einer Fibel vom Mittellatēneschema aus Kāyseri in Anatolien*, Bonner Jahrbuch 178, 1978, 181-216.
- Popov 1929 - Popov R., *Novootkriti pametnici ot' želdženata epoha v' Bālgaria*, Izvestija na Bālgarskija Arheologičeskija Institut Sofia 5, 1928-1929 (1929), 273-290.
- Popović 1994 - Popović P., *Lanzenfibeln des Westbalkans und der Donauniederung*, Balcanica 25, 1, 1994, 53-71.

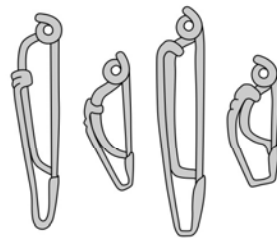
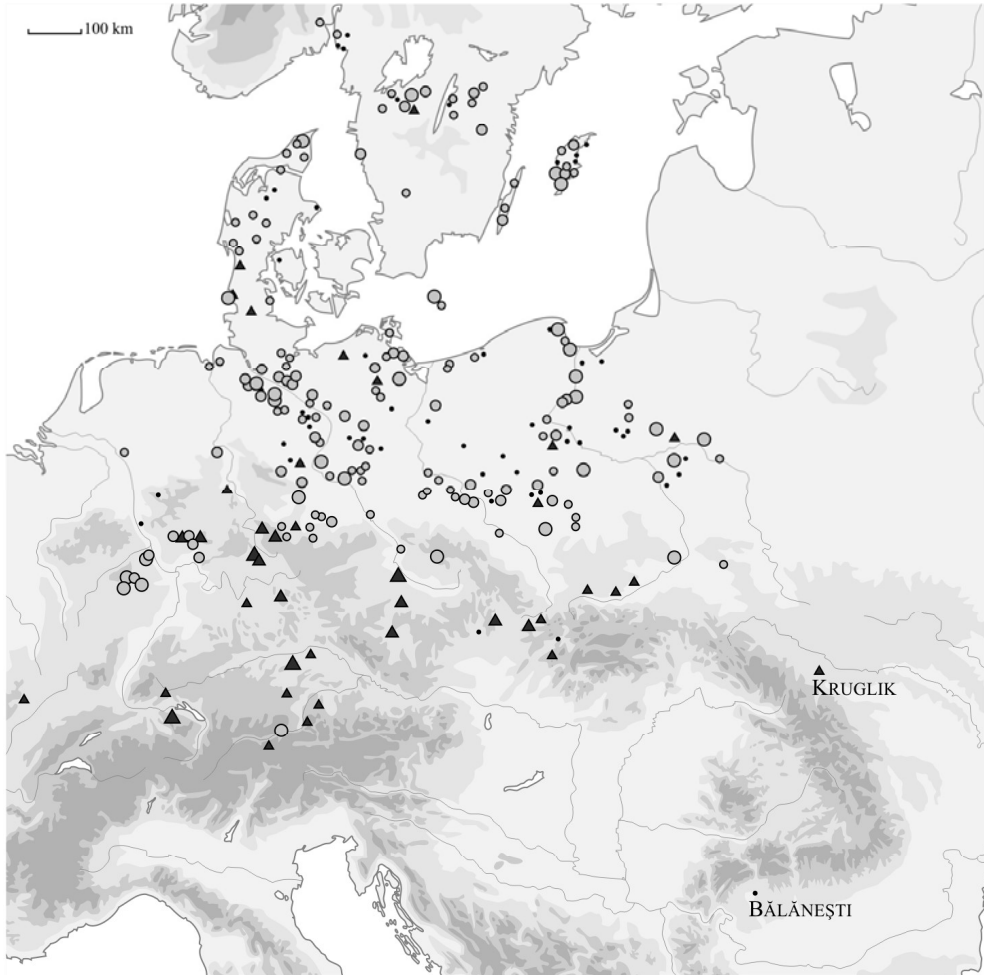
- Popović 1999 - Popović P., *The Scordisci and the Bastarnae*, in: *Le Djerdap/Les Portes de Fer à la deuxième moitié du premier millénaire av. J. Ch. jusqu'au guerres Daciques. Kolloquium in Kladovo-Drobeta-Turnu Severin*, Beograd 1999, 47-54.
- Popović, Sladić 1997 - Popović P., Sladić M., *Mladje gvozdeno doba istočne Srbije*, in: *Arheologija istočne Srbije (Archaeology of Eastern Serbia)*, Beograd 1997, 101-114.
- Rieckhoff 1992 - Rieckhoff S., *Überlegungen zur Chronologie der Spätlatènezeit im südlichen Mitteleuropa*, Bayerische Vorgeschichtsblätter 57, 1992, 103-121.
- Rieckhoff 2008 - Rieckhoff S., *Geschichte der Chronologie der Späten Eisenzeit in Mitteleuropa und das Paradigma der Kontinuität*, Leipziger online-Beitrag für vor- und frühgeschichtliche Archäologie 30, Leipzig 2008, 1-11.
- Rustoiu 1996 - Rustoiu A., *Metalurgia bronzului la daci (sec. II î. Chr.- sec. d. Chr.). Tehnici, ateliere și produse de bronz*, București 1996.
- Rustoiu 1997 - Rustoiu A., *Fibulele din Dacia Preromană*, Bibliotheca Thracologica 22, București 1997.
- Rustoiu 2001 - Rustoiu A., *Ornamentica pumnalesor curbe traco-dacice*, in: C. Cosma, D. Tamba, A. Rustoiu, *Studia archaeologica et historica Nicolae Gudea dicta/Omagiu profesorului Nicolae Gudea la 60 de ani*, Zalău 2001, 181-185.
- Rustoiu 2009 - Rustoiu A., *A Late republican bronze situla (Eggers type 20) from Cugir (Alba County), Romania*, *Instrumentum* 29, 2009, 33-34.
- Salač 2013 - Salač V., *Culture groups at the periphery of the La Tène culture*, in: N. Venclová (ed.), *The Prehistory of Bohemia 6. Late Iron Age – the La Tène periode*, Praha 2013, 135-144.
- Sîrbu, Borangic 2015 - Sîrbu V., Borangic C., *Paznicii trecătorii. Morminte dacice pe Valea Oltului*, in: S. Forțiu, A. Stăvilă (ed.), *Arhevest III.1. In memoriam Florin Medeleț. Interdisciplinaritate în arheologie și istorie. Timișoara, 28 noiembrie 2015*, Szeged 2015, 369-390.
- Sîrbu, Borangic 2016 - Sîrbu V., Borangic C., *Pumnalesor sica în nordul Dunării (~200 a. Chr. – 106 p. Chr.)/Le poignard sica au nord du Danube (~200 av. J.-C. – 106 ap. J.-C.)*, Brăila 2016.
- Spânu 2002 - Spânu D., *Studien zum Silberschatzfund des 1. Jahrhunderts v. Chr. von Lupu, Rumänien*, *Prähistorische Zeitschrift* 77, 1, 2002, 84-136.
- Spânu 2004 - Spânu D., *Un mormânt de epocă târzie Latène de la Dubova*, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 52-53, 2001-2002 (2004), 83-132.
- Spânu 2012 - Spânu D., *Tezaurile dacice. Creația în metale prețioase din Dacia preromană*, București 2012.
- Székely 1983 - Székely Z., *Rezultatul ultimelor cercetări din județul Covasna în așezări din epoca bronzului și prima vârstă a fierului*, *Materiale și Cercetări Arheologice. A XV-a sesiune anuală de rapoarte*, Muzeul Județean Brașov – 1981, București 1983, 143-148.
- Teodosiev, Torbov 1995 - Teodosiev N., Torbov N., *Trakijski mogili ot kăsnoleniceskata epoha pri Tărnava, Beloslatinsko*, *Isvestija na Museite v Severnozapidna Bălgaria* 23, 1995, 11-58.
- Todorović 1972 - Todorović J., *Praistorijska Karaburma*, Beograd 1972.
- Tudor 1968 - Tudor E., *Morminte de luptatori din a doua epoca a fierului descoperite la Rastu*, *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 19, 3, 1968, 517-526.

- Vasić et al. 2004 - Vasić R., Tapavički-Ilić M., Krstić V., Bader T., *Silber der Illyren und Kelten im Zentralbalkan*, Eberdingen 2004.
- Völling 1994 - Völling T., *Studien zu Fibelformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und älteren römischen Kaiserzeit*, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 75, 1994, 147-282.
- Völling 2005 - Völling T., *Germanien an der Zeitenwende. Studien zum Kulturwandel beim Übergang vorrömischen Eisenzeit zur älteren römischen Kaiserzeit in der Germania Magna*, British Archaeological Reports, International Series 1360, 2005.
- Zirra 2017 - Zirra V. V., *Fibulele de schemă La Tène din România*, Craiova 2017.

	II.3.a	II.4.a	II.3.b	II.4.b
BOROSEȘTI morm. 9	●			
LUCAȘEUCA morm. 21	●			
BOROSEȘTI morm. 52	●	●		
BOROSEȘTI morm. 13	●	●		
DOLINENI morm. 2		●		
DOLINENI morm. 8		●		
DOLINENI morm. 3			●	
DOLINENI morm. 31			●	
DOLINENI morm. 44				●